

PETAR PAVAO VERGERIJE ML. I RIMSKA INKVIZICIJA

Aleksandar STIPČEVIĆ

Univerza u Zagrebu, Filozofski fakultet, Odsjek za informacijske znanosti, HR-1000 Zagreb,
Ivana Lučića 3

IZVLEČEK

Delo analizira in komentira spis P. P. Vergerija ml. "A gl'inquisitori che sono per l'Italia. Del catalogo di libri eretici, stampato a Roma nell'anno presente" iz leta 1559. Posebej se dotika dveh aspektov tega spisa. Prvi zadeva Vergerijev očitek rimskim inkvizitorjem zaradi njihovih grobih napak, nedoslednosti in nenatančnosti v rimski izdaji Index librorum prohibitorum iz leta 1559. Delo dokazuje, da netočnosti v tem Indeksu niti slučajno niso rezultat neznanja njegovih sestavljalcev, pač pa preišljen poizkus dezinformiranja bodočih uporabnikov te knjige oziroma namerno prikrievanje potrebnih podatkov za identificiranje posameznih knjig.

Drugi očitek P. P. Vergerija ml. se nanaša na neuvrstitev prevodov Biblije v slovanske in druge nezahodnoevropske jezike v Indeks. Ta ni posledica neinformiranosti inkvizitorjev o obstoju teh knjig, kot to želi dokazati Vergerij, ampak gre pri njem za politično motivirano dejanje. Vergerijevi očitki v glavnem držijo, vprašanje pa je, koliko je njegov gnev pri tako ostrih in brezkompromisnih napadih na inkvizitorje zaradi teh "napak" iskren.

Ključne besede: verska preganjanja, rimska inkvizicija, 16. stoletje, Peter Pavel Vergerij ml.

PIER PAOLO VERGERIO IL GIOVANE E L'INQUISIZIONE ROMANA

SINTESI

Nello studio viene analizzato e commentato lo scritto di P. P. Vergerio il Giovane del 1559 "A gl'inquisitori che sono per l'Italia. Del catalogo di libri eretici, stampato a Roma nell'anno presente". In particolare modo vengono esaminati due aspetti di tale scritto. Il primo riguarda le obiezioni mosse agli inquisitori romani a causa dei grossolani errori, della poca coerenza e delle imprecisioni delle quali pullula l'edizione romana de "Index librorum prohibitorum" del 1559. Nello studio si dimostra come le inesattezze riscontrate nell'Indice non sono né casuali, nè frutto

dell'ignoranza dei suoi stesori, ma piuttosto il tentativo premeditato di disinformazione dei lettori e della voluta omissione di alcuni dati necessari per l'identificazione dei singoli libri.

L'obiezione di Vergerio riguarda l'omissione dall'Indice della traduzione della Bibbia in slavo e in altre lingue non euro occidentali. Essa non è però frutto della scarsa informazione degli inquisitori riguardo all'esistenza di tali traduzioni, come vuole dimostrare Vergerio, ma piuttosto di un'azione con chiari connotati politici. Le osservazioni di Vergerio sono dunque valide, ma bisogna chiederci quanto sincera sia la sua ira nell'attaccare così veementemente gli inquisitori a causa di questi "errori".

Parole chiavi: persecuzioni religiose, Inquisizione romana, Cinquecento, Pier Paolo Vergerio il Giovane

Nakon brojnih i vrlo učenih radova o odnosu Petra Pavla Vergerija ml. s jedne i rimske inkvizicije s druge strane malo je toga ostalo što moderni stručnjaci nisu dosada rekli o tom pitanju. Nećemo zato rekapitulirati ni prepričati na ovom mjestu sve što je dosad o tome napisano, već ćemo našu pozornost usmjeriti na analizu i komentiranje jednog spisa koji je pod naslovom *A gl'Inquisitori che sono per l'Italia. Del catalogo di libri eretici stampato a Roma nell'anno presente* tiskao Vergerije 1559. godine, svega nekoliko mjeseci nakon što se pojavio poznati rimski Indeks.

Poznato je, da se otpor prema tom Indeksu, koji je rađen po nalogu intrasingentnog pape Pavla IV, pojavio odmah čim je objelodanjen, i to ne samo u redovima protivnika Crkve, već i u vrhovima crkvene elite, no posebice među učenim laicima, knjižarima i svima koji su s pravom upozoravali na štetnost tog Indeksa za intelektualni život kršćanskoga svijeta. Njihove primjedbe na sadržaj Indeksa su bili vrlo konkretni. Upozoravali su, da se u njemu nalaze mnogi poznati veliki pisci čija se djela ne bi više smjela tiskati i čitati, pa čak ni držati i kućnim knjižnicama. Knjižari su pak upozoravali, da će biti upropašteni jer će morati uništiti velik broj knjiga koje su držali u svojim skladištima. Tiskari sa svoje strane su se s pravom bojali, da će stradati njihovi poslovi, a gradovi su u svemu tome vidjeli štetu za njihov ekonomski prosperitet. Vrlo brzo, međutim, pred papinskim autoritetom i inkvizicijom poklek-nuli su i gradske uprave i knjižari, pa su uskoro svi katolički gradovi i države morale prihvatiti Indeks i postupati po njemu.

Upravo kada je Rim uspio nametnuti poštivanje Indeksa u katoličkom svijetu pojavljuje se spomenuto otvoreno pismo P. P. Vergerija upućeno rimskim inkvizi-

torima, dakle onima koji su priredili to izdanje Indeksa. Bio je to najžešći i najargumentiraniji napad, koji nije mogao nikoga tko je imao prigodu čitati ga, ostaviti ravnodušnim. Pogledajmo najprije što piše u tom pamfletu da bismo razumjeli njegovo značenje u vrijeme kada se pojavilo.

Već u posveti tog spisa, naslovljenoj češkom kralju, oštrim se riječima obara na sastavljače Indeksa i koristi izraze koje će kasnije mnogo puta ponoviti u tekstu svoje knjižice. Za inkvizitore, naime, on je već tu napisao da su pokazali u svom poslu "molta stupidità e ignoranza". Sve što slijedi kasnije u tom spisu sračunato je na to da dokaže njihovu "stupidità" i njihovu "ignoranzu".

Rimske inkvizitore najprije podsjeća, da je i 1549. godine, kada je u Veneciji tiskan Popis (Catalogo) zabranjenih knjiga u kojem su inkvizitori učinili "falli molto vergognosi e ridicoli" (Vergerius, 1559, 5), napisao "un controcatalogo" gdje je upozorio na "una parte delle vostre ignorantie et gofferie, oltre alle bestemmie". Upozorava ih, da su 1554. godine oni objelodanili novo izdanje Indeksa, opet u Veneciji, u kojem su uvažili neka njegova upozorenja, ali su pri tome učinili druge greške (Vergerius, 1559, 5). A onda prelazi na analizu Indeksa iz 1559. koje je "il più goffo e che ha ignorantie di piu importanza, più arrogantie e tirannidi" (Vergerius, 1559, 6). Nakon te opće ocijene Indeksa počinje rasčlambom važnijih grešaka "lasciando in drieto le meno importanti".

Vergerije najprije pita inkvizitore zašto su zabranili sve djela nekog pisca, a ne samo ona koja su štetna po vjeru i Crkvu. Spominje tako kneza Albrechta Brandenburškog čija su sva djela proglašena za heretična. No, pita ih on dalje, na kojega su zapravo Albrechta mislili, na onog istog imena koji je davno mrtav, ili pak na onoga koji je još živ? Osim toga, zašto bi se, bilo prvi ili drugi, uopće trebali naći u popisu autora čija su sva djela zabranjena, kada je svima opće poznato, da niti onaj mrtvi, niti onaj koj je živ nisu nikada napisali ni jednu jedinu knjigu (Vergerius, 1559, 6)!

Ne samo Vergerije, nego i drugi, posebno knjižari, postavljali su pitanje zašto je trebalo proglasiti sva djela nekog pisca za heretična ako je autor napisao samo jednu koju je Crkva osudila kao heretičnu? Time su stvoreni ogromni i nerješivi problemi za sve koji prodaju, kupuju ili imaju u svojim kućama knjige takvih autora.

Posebno se Vergerije oborio na inkvizitore zato što su u Indeks uvrstili i klasično djelo talijanske literature Boccaccijev *Decameron*. Boccaccio je u tom djelu zaista napisao stvari, koje su itekako mogle iritirati crkvene krugove, pa tako i inkvizitore, no kako oni objašnjavaju činjenicu, da su to djelo svi crkveni prelati kroz 250 godine čitali i da se pri tome nisu sjetili, da je to djelo opasno i nepodobno? U tih dva i pol stoljeća nijedan papa, nijedan kardinal, nijedan biskup, nijedan teolog i nijedan inkvizitor nije primijetio, da to djelo svojim preslobodnim opisima ljubavnih zgoda fratara i časnih sestara u samostanima predstavlja opasnost po moral i nije se sjetio, da bi trebalo zabraniti njegovo čitanje. Ako je *Decameron* tako opasna knjiga, trebali

su je inkvitori mnogo ranije prokleti, a ne dopustiti da svojim sadržajem kvari toliko mnogo čestitih ljudi i čestitih žena, koji su, ne sluteći kakva im opasnost prijeti, s najvećim užitkom čitali tu Boccaccijevu knjigu (Vergerius, 1559, 19-20).

Slučaj s knjigama Erazma Rotterdamskog je još zamršeniji. Razumije Vergerije, da su u Indeks stavili njegovu knjigu *Colloquia*, ali zašto je trebalo zabraniti druga njegova djela, koja nikakve veze s vjerom i Crkvom nemaju. Kako se moglo dogoditi - pita Vergerije inkvizitore - da se u Indeksu nađe Erazmov prijevod *Novoga Zavjeta* čije je odobrenje za tisak dao osobno papa Leon X? Da li je pogriješio taj papa i ostali pape koji su kasnije koristili taj prijevod ili griješe sada inkvizitori, koji su došli do zaključka da je čitanje Erazmovog prijevoda Sv. Pisma opasno i nepoželjno? Vergerije dalje pita inkvizitore, zašto su zabranili sva Erazmoga djela zato što im se neka od njih ne sviđaju kada nisu na isti način postupili s nekim drugim piscima. Npr. s Danteom, čija je rasprava *De Monarchia* našla u Indeksu kao opasno, ali ne i ostala njegova djela, npr. *Božanstvena komedija* (Vergerius, 1559, 31-32)? Isto pitanje se postavlja i za Boccaccia, čiji je *Decameron* zabranjen, ali ne i ostala njegova djela.

Posebno se zadržava na slučaju Petrarke, i to opet zbog nedosljednosti inkvizitora. Petrarkina djela nisu se našla u Indeksu, a trebala su se naći, jer je on napisao niz gorkih kritika na račun Crkve za koju je na jednom mjestu rekao da je "Scola d'errori e tempio d'eresia". Začudilo je Vergerija i ranije taj benevolentni stav Crkve prema Petrarki, pa je iz njegovih "Pisama" izvukao mjesta koja su najviše morala iritirati inkvizitore i tiskao ih, zajedno sa svojim komentarima, u spisu *Alcuni importanti luoghi tradotti fuor dell'epistole di M. Francesco Petrarca* s namjerom, kako kaže, da upozori na nepravdu učinjenu Petrarki time što inkvizitori nisu njegova djela počastili uobičajenim zabranama. I što se nakon toga dogodilo? Inkvizitori ni nakon toga nisu Petrarkina djela stavili u Indeks, ali se zato u njemu našao spomenuti Vergerijev spis (Vergerius, 1559, 35)!

U tom stilu i tonu, s mnogo oštrih riječi prema inkvizitorima i rimskoj Crkvi Vergerije analizira brojne promašaje, nelogičnosti i slijepu netoleranciju rimskih inkvizitora. Na neke postupke inkvizicije bio je posebno bijesan. To se npr. odnosi na prethodnu (preventivnu) cenzuru. Evo glavnog prigovora koji upućuje inkvizitorima u svezi s tom cenzurom: "E dicendo voi, che i vostri Vescovi debbon esser quegli, che habbian a veder i libri prima che si stampino, io vi rispondo, che delle diece parti le nove sono tanto ignoranti (almen delle lettere sacre) che è una compassione e vergogna" (Vergerius, 1559, 40).

Njegovi napadi na inkvizitore u svezi s prijevodima Biblije na narodnim jezicima su vrlo dojmljivi i uvjerljivi, no ne i novi, jer su ih mnogi, autori posebice protestantski, već ranije iznosili. No, on se dotakao jedne pojedinosti na koju se drugi nisu sjetili, a o kojoj je on bio itekako kompetentan govoriti, Radilo se o prijevodima Biblije na jezike slavenskih naroda.

Inkvizitori, konstatira Vergerije, znali su za postojanje prijevoda Biblije na talijanskom, njemačkom, francuskom, španjolskom, engleskom i flamanskom, jer su se hvalili da te jezike znaju, no što je s prijevodima na druge jezike koje oni nisu poznavali i koje nisu unijeli u Indeks? Tu je Vergerije inkvizitore dočekaao na bojnom polju koje je dobro poznao. Treba se, naime, sjetiti da je on u vrijeme kada piše svoj pamflet bio angažiran u Tübingenu na pripremanju i izdavanju hrvatskih i slovenskih knjiga. Upravo je na njegov poticaj Slovenac Primož Trubar i drugi slovenski i hrvatski protestanti došli u Tübingen i tu razvili vrlo plodnu prevodilačku i izdavačku djelatnost. Vergerije je taj, koji je došao na misao da se na hrvatski i slovenski jezik prevede Sveto pismo, a upravo je on pokretač cijelog tog pothvata prevođenja i tiskanja protestantskih knjiga na narodnim jezicima (Bučar, 1910, 30-46). Drugim riječima, Vergerije je dobro znao o čemu govori kada rimske inkvizitore pita zašto su im smetali prijevodi Biblije na jezicima europskih zemalja zapadne Europe, a nisu im smetali prijevodi na slavenske jezike.

Vergerije je tim pitanjem dodirnuo jednu vrlo neugodno pitanje, kojega se inkvizitori nisu sjetili kada su sastavljali Indeks iz 1559, ali ni prije, kao ni kasnije. Jednostavno rimska inkvizicija nije uzela u obzir postojanje brojnih knjiga koje je, po kriterijima korištenih za zapadnoeuropske knjige, trebalo također uvrstiti u crkvene indekse. Zabavljeni onim što se s knjigom događa u zapadnoj Europi, rimski inkvizitori su potpuno zanemarili u kakvoj su opasnosti duše kršćana u istočnoj Europi. Moguće je, da su rimski inkvizitori znali za postojanje tih opasnih prijevoda Biblije i drugih vjerskih knjiga na slavenskim jezicima, ali su procijenili, da ne bi bilo pametno dirati u to područje da ne bi izazvali nepotrebne političke, a ne samo vjerske napetosti. Zašto npr. Rim nije zabranio izdanja misala i drugih vjerskih knjiga tiskanih glagoljicom u Kosinju, Senju, Rijeci, pa i u samoj Veneciji od 1483. dalje? Nije li Vergerije malo pretjerao, kada je prigovarao inkvizitorima da nisu znali za te knjige? Nemoguće je da to nisu znali, ali su oni bili dovoljno mudri da zaključe da stavljanje tih knjiga na indeks ne bi bilo oportuno, tim više što je teško vjerovati, da bi se hrvatski popovi glagoljaši uopće obazirali na to činjenicu.

Bilo je u Italiji neprilika i druge vrste u svezi sa knjigama na slavenskim jezicima. U Italiji nije bilo mnogo kvalificiranih ljudi koji su znali čitati knjiga na tim jezicima, a pogotovo ne onih koji su mogli donositi kvalificirane sudove o njihovoj podobnosti. Zanimljiv nam je slučaj koji se zbilo 1557-1558. u Firenci. Lokalna inkvizicija je u tom gradu 18. lipnja 1557. zaplijenila 58 knjiga kod knjižara Francesca Girardija "in lingua schiava" (što je redovito značilo na hrvatskom jeziku). Dugo su tamošnji inkvizitori vrtjeli te knjige dok nisu, valjda uz pomoć nekoga tko ih je znao pročitati, zaključila da najvećim dijelom nisu za Crkvu opasne, pa su ih nakon tri godine uredno vratili njihovom vlasniku (Del Col, 1980, 480).

Sve je to morao Vergerije znati, pa ipak vrlo efektno podučava rimske inkvizitore da "slavenskim jezikom" govori velik broj kršćanskih naroda - Poljaci, Česi, Bugari,

Bosanci, Hrvati, Kranjci i mnogi drugi. Neki od njih su već preveli i tiskali Bibliju na svoje jezike. "Dodajte i te prijevode vašem katalogu" - poručuje Vergerije inkvizitorima (Vergerius, 1559, 47).

Završni dio ovog otvorenog pisma puna je teških riječi na račun pape, inkvizicije i cijele katoličke Crkve. Obara se, naravno, posebno na sastavljače Indeksa koje teško optužuje da "alcuni pochi sciagurati con grandissima ignoranza e con estrema insolentia e rabbia, senza haver voluto udire niuno, senza intender la causa, han publicato le tanto ingiuste e tanto enormi condannationi contra tanti huomini da bene e contra tanti buonissimi libri" (Vergerius, 1559, 52) i zato im predskazuje "che voi con cotesto catalogo non havrete acquistato altro, che accrescimento d'odio e di biasimo" (Vergerius, 1559, 49).

Ovaj Vergerijev pamflet, po stilu, po neobuzdanom temperamentu, po snazi argumentata, uklapa se u niz njegovih sličnih spisa protiv različitih popisa zabranjenih knjiga. Podsjećamo na njegov izrugivački napad na venecijansko izdanje koje je priređeno po nalogu nadbiskupa Beneventa i papinskog nuncija i legata u Veneciji Giovanni della Casa 1549. Reagirao je isto tako oštro i na katalog koji su objelodanili dominikanci 1552. godine u Firenci, pa onaj drugi iz 1554. što ga je objelodanio nadbiskup Milana Arcimboldi, nemilosrdno se obarajući na njihove sastavljače i ismijavajući njihovu neukost. Govoreći o onom milanskom indeksu izrazio je mišljenje koje u raznim inačicama ponavljao i u drugim obračunima s inkvizicijom: "...egli condanna et difama per heretici la maggior parte de figlioli di Dio et membri di Cristo, i quali ne' loro scritti cercano la riformaione della chiesa cristiana" (Brown, 1907, 67-68).

Vergerijev bijes protiv inkvizicije i pape bio je razumljiv s obzirom na neprilike koje je s njima imao u životu, ali i s obziram na to da se mnogi njegovi spisi nisu Crkvi svidjeli, pa su se našli u različitim indeksima zabranjenih knjiga. Tako su se u Indeksu tiskanom 1549. našla sva sva djela potpisana njegovim imenom, ali i ona koja su tiskana anonimno (Grendler, 1983, 140), a onda i u brojnim drugim indeksima!

No, kolikogod se on ljutio i, tobože, čudio što mu knjige završavaju u crkvene popise zabranjenih knjiga, trebao bi se još više začuditi da ih tamo nije nalazio s obzirom na sve što je protiv papa i inkvizicije pisao. Zar je mogao biti iskren u svom bijesu zbog toga što se njegov spis *Discorsi sopra i fioretti di San Francesco* našao u Indeksu kad je dobro znao što je sve u njemu napisao o sv. Franji i sv. Klari (Vergerius, 1559, 26)? Toliko naivan sigurno nije mogao biti.

¹ Vidi o tome podatke u djelu *Index des livres interdits* (red. J. M. de Bujanda), koje objelodanjuje Centre d'Etudes de la Renaissance - Université de Sherbrooke od 1984. gdje su reproducirani popisi zabranjenih knjiga od onoga što ga je priredilo Sveučilište Sorbonne u Parizu 1544. godine i dalje. Po ovome djelu Vergerijeve su knjige bile uvršte-ne u indekse objelodanjenih u Veneciji (1549), Milana (1554), Firence (1553), Louvain (1558), Rima (1559) itd., a neke su se knjige nalazile i u indeksima tiskanih poslije Vergerijeve smrti, npr. u onom iz Antwerpena (1570) i dr.

U svezi s Vergerijevim otvorenim pismom rimskim inkvizitorima iz 1559., kao i njegovim ranijim napadima u svezi s izdavanjem crkvenih indeksa, nužno je ovdje izreći i nekoliko kritičkih opaski na njegov račun da bismo razumjeli pravi smisao njegovih napada na inkviziciju.

Treba najprije se podsjetiti, da Vergerije u to vrijeme nije bio jedini koji je upozoravao na nepreciznosti i manjkavosti različitih crkvenih indeksa koji su sredinom 16. stoljeća nicali na sve strane kao gljive poslije kiše. Osim učenih ljudi koji su, jednako kao i Vergerije bili ogorčeni na činjenicu, što su se mnogi poznati pisci i filozofi iz prošlih stoljeća te njihovi suvremenici našli među zabranjenim autorima, a njihova djela među zabranjenim knjigama, velike su i opravdane pritužbe stizale i od strane knjižara, i to zato što oni nisu mogli identificirati autore i knjige u indeksima, pa tako nisu znali jesu li neke knjige koje su držali u dućanima bile zabranjene ili ne i neće li zbog tog neznanja imati neugodnog posla s inkvizitorima. Zbog istih nepreciznosti nisu ni sami lokalni inkvizitori znali što trebaju zaplijeniti u knjižarama (Grendler, 1983, 143-144).

S obzirom na neospornu činjenicu da su inkvizitori, posebice oni koji su sjedili u Rimu i sastavljali popise zabranjenih knjiga redovito bili vrlo učeni, a svakako i razumni ljudi, moramo se zapitati nisu li bar neki od propusta i nepreciznosti u navođenju imena autora i naslova zabranjenih knjiga, zaista plod neznanja i površnosti, ili su pak namjerni. Učeni inkvizitori su, naime, bili svijesni da će indeksi zabranjenih knjiga i zabranjenih autora biti korišteni od vrlo različitih kategorija čitatelja, od kojih će neki biti dobronamjerni, a neki će u tim indeksima tražiti informacije ne o onom što se ne smije čitati, već upravo suprotno od toga, tražit će podatke o zabranjenim knjigama koje svakako treba pročitati! Među te zlobnike neće biti samo protestanti ili drugi osporavatelji crkvenih dogmi i crkvenih zemaljskih interesa, već i mnogi dobri katolici, kojima se mnogo toga u tadašnjoj Crkvi nije svidjelo. Sjetimo se, da je upravo u to vrijeme nastala ona poznata duhovita uzrečica jednog isusovca "Notabitur Romae, legetur ergo", a sjetimo se i zluradosti kojom su protestanti pretiskivali katoličke indekse u Njemačkoj upravo zato da posluže kao dokaz skandaloznog ponašanja Rima i pojedinih katoličkih gradova i vladara prema poznatim piscima i knjigama.²

Bili su toga itekako svijesni sastavljači Indeksa iz 1559. i drugih izdanja te publikacije, no našli su se pred neugodnim pitanjem kako pomiriti potrebu da se upozori bogobojažljivi katolički vjerenik što ne smije čitati neku knjigu ako ne želi imati neprilika sa sv. Petrom kad se nakon smrti pojavi pred njim, ali i ako ne želi da njegovo tijelo već na ovom svijetu doživi velikih neugodnosti od opasnih inkvizitora. I kako onemogućiti zlobnim neprijateljima rimske Crkve da koriste Indekse kao izvor bibliografske informacije, i da tako od jedne, mogli bismo je nazvati anti-

² Vidi u tim protestantskim izdanjima Indeksa (Serrai, 1990, 130-132).

bibliografije, koja je trebala odvratiti ljude od čitanja citiranih opasnih i loših knjiga, ne naprave pravu pravcatu bibliografiju, tj. izvor informacijaza knjige koje treba čitati?

Naravno, knjižare su mučila mnogo jednostavnijea pitanja. Kao trgovci su željeli da inkvizitori navedu u Indeksu sve nužne elemente za neprijepornu identifikaciju svake zabranjene knjige. Za knjižare je to bilo od iznimne važnosti, pa su zato oni tako brzo i tako energično reagirali u Veneciji čim se pojavio Indeks iz 1554. godine. Napisali su predstavku u kojoj su, uz ostalo, naglašavaju da nepotpuni i netočni podaci u tom Indeksu stvaraju "grandissima confusione, intrigamento et scandalo" (Del Col, 1980, 406-413; Grendler, 1983, 406-413).

Ti knjižari posve sigurno nisu bili ni obrazovaniji, niti pametniji od onih koji su te popise sastavljali, pa je teško vjerovati, da su inkvizitori slučajno propustili učiniti ono što bi učinili manje učeni knjižari.

Objašnjenje zašto su ipak inkvizitori dali nepotpune podatke o zabranjenim knjigama i njihovim autorima nije teško dati. Nije, naime, bilo uputno u mnogim slučajevima dati puni naslov zabranjene knjige, jer nisu rijetki slučajevi bili, da su sami naslovi zabranjenih knjiga bili dovoljni da čitatelju pruže informaciju za koju je bolje da je on ne sazna. Neki su pak naslovi bili uvredljivi i provokativni, pa njihovo donošenje u cijelosti bi besumnje uznemirilo dobre katolike, a oni katolici koji nisu bili jako dobri ili koji su po prirodi bili zlobni i zločesti, dobili bi informacije koje bi znali zloupotrijebiti protiv Crkve. Trebalo je zato donositi naslove koji ne govore mnogo (npr. katekizam i sl.), ali izbjegavati provokativne, nepristojne i druge slične naslove.

Potvrdu ovom razmišljanju, ako nam je takva potvrda uopće potrebna, nalazimo kod sjajnog poznavatelja te materije, isusovca Antonia Possevina, koji je u svom poznatom djelu *Coltura de gl'ingegni* objelodanjenog u Vincenci 1598. god. objasnio u 50. poglavlju pod naslovom "Correttione, Emendatione, Purgatione de' Libri" zašto je potrebno očistiti kataloge knjiga koji izlaze svake godine u Frankfurtu na Maini u povodu tamošnjih sajmova knjiga, prije negoli se dopusti služiti se njima u katoličkim zemljama. Evo njegova objašnjenja: "...Et perchè dalle Fiere di Francfort si mandano ogni anno i Cataloghi de' libri, i quali anco gli Heretici hanno composti per sovvertire la Religione Cattolica, però anco questi Cataloghi dovrebbono prohibirsi, o almen purgarsi, o si risicarsi talmente, che non vi si vedessero i nomi de' libri, che non fossero di dottrina sana et purgata".

Vergerije je već mnogo znao o crkvenim i drugim popisima zabranjenih knjiga, pa zvući malo uvjerljivo njegovo zgražanje nad "pogreškama" i drugim nedostacima Indeksa koji je tiskan 1559. god., a koji je izazvao toliko ogorčenje u njemu, pa je odlučio napisati otvoreno pismo njegovim sastavljačima - rimskim inkvizitorima. Morao je, naime, znati da mnogi nedostaci i očigledne netočnosti u Indeksu nisu nikako bili plod neznanja ili površnosti, već smišljeni postupak, koji je trebao unijeti onu "confusione" o kojoj su govorili knjižari.

Ipak, silno nezadovoljstvo javnosti s tim Indeksom, i posebno upornošću kojom je neugodni papa Pavao IV. i njegov Veliki inkvizitor, kardinal Michele Ghislieri zahtjevali njegovu primjenu u životu, nije moglo ostati bez posljedica i u samom Rimu. Koliku je težinu imalo Vergerijevo otvoreno pismo u tom zboru gnjernih osporavatelja Indeksa ne možemo sa sigurnošću utvrditi, no jedno je sigurno, a to je da su neki njegovi prigovori uzeti u obzir kada je tolerantniji papa Pio IV. naredio da se 1562. godine osnuje posebno povjerenstvo kardinala sa zadaćom da izradi novo, revidirano izdanje Indeksa. Kada je tiskan taj novi Indeks, koji je prozvan Tridentinski (tiskan 1564) u njemu se nalazila i jedna velika novost, koja je bitno ublažila strogi Indeks iz 1559. god. Novost je bila u tome što je tim Indeksom predviđalo, da knjige koje su inače bile dobre, ali koje su sadržavale neku nezgodnu riječ, rečenicu ili neku neortodoksnu misao, mogle se koristiti ako je prethodno očišćena od svega što nije za Crkvu podobno. Nastala je tako formula "dones corrigatur", tj. dok se ne ispravi, točnije rečeno, dok se ne očisti od nepodobnih mjesta. Taj novi pristup Crkve prema pojedinim knjigama nije Vergerije dočekao. Umro je u Tübingenu 1565. godine.

Treba upozoriti na još jednu zanimljivu pojedinost u svezi s Vergerijevim otvorenim pismom. On se svom žestinom obara na greške koje su inkvizitori činili sastavljajući Indeks iz 1559. godine. Njegova je najpreča briga bila, i to ne samo u tom spisu, nego i u svim ranijim proturimskim pamfletima, dokazati da su inkvizitori bili neznalice, da je rimska kurija pokvarena itd. Međutim, u svojim napadima na indekse on ne dovodi u pitanje potrebu izdavanja popisa zabranjenih knjiga, pa ni zabranjivanja loših knjiga. Nije to ni mogao učiniti, jer je i predobro znao, da su Luther, Calvin i drugi protestanti bili isto tako nemilosrdni prema katoličkoj knjizi u jednakoj mjeru u kojoj su katolici bile nemilosrdni prema protestantskoj. Zvuči zato pomalo neiskreno njegovo čuđenje što se u katoličkim zemljama ne mogu slobodno tiskati i čitati protestantske knjige i promicati protestantske ideje. "Voi proibite e sbandite tutte le carte, che la potessero in alcun modo favorir e difendere e, quel che più importa, voi adoperate prigioni, galere, fuochi, forche, spade e ogni sorte di crudeltà..." (Vergerius, 1559, 28). Sve je to, naravno bilo točno što je govorio o rimskoj inkviziciji, ali je isto tako bilo točno, da katolička crkva u borbi protiv neprijatelja nije koristila nikakve posebne metode koje ih nisu koristili sami protesanti i svi laički vladari tog nemirnog stoljeća.

Kako se rimska kurija branila od Vergerijevih napada? Branila se onako kako se brane svi koji imaju vlast i koji se ne moraju previše brinuti za takve napade, za koje su ionako saznawali malobrojni učeni ljudi. Inkvizitori su se ograničili na to da njegove spise stave u indekse i tako pokušavali spriječiti njihovo širenje u katoličkim zemljama. Neke primjedbe koje je Vergerije uputio inkvizitorima, ali i drugi kritičari, uzete su u obzir prigodom daljnjih izdanja Indeksa, druge pak "greške", na koje se s toliko žuču oborio, ostavljene su tamo gdje su i bile. Slučaj s Boccaccijevim

*Decameronom*³ pokazuje, da se Crkva nije previše obazirala na kritike kada je procijenila da su ugroženi javni moral, crkvene dogme ili pak ovozemaljski njezini interesi. Oštre i opravdane kritike crkvene osude tog Boccaccijevog djela dva i pol stoljeća nakon što su ga svi, uključujući tu i najviše crkvene prelate, s najvećim zadovoljstvom čitali, a ponešto svakako i naučili, nisu ni najmanje pokolebale te iste prelate da se nemilosrdno obračunaju s *Decameronom*. Nisu bili toliko neoprezni da ga u potpunosti zabrane, već su naredili, da se mora očistiti od svega što je nepristojno i po Crkvu neprihvatljivo, a to znači od svega što je to djelo činilo jedno od najljepših djela klasične talijanske literature.⁴

Vergerijev prigovor u svezi s neuvrštavanjem u Indeks djela na slavenskim jezicima ostao je također bez posljedica, jer su inkvizitori i dalje punili indekse naslovima knjiga tiskanih na njima poznatim zapadnoeuropskim jezicima, dok se i dalje uopće nisu obazirali ne samo na slavenske knjige, nego i na knjige drugih njima nepoznatih jezika pokazavši tako ne samo neznanje, nego i nebrigu za spas duša onih brojnih kršćana u istočnoj Europi i drugdje, koji nisu ni slutili kakvim se opasnostima izlažu čitajući svoje pučke knjige pune praznovjerja, egzorcizama, naivnih apokrifnih priča o životu svetaca i svetica i sl. Nije rimske inkvizitore i druge sastavljače popisa zabranjenih knjiga natjerao Vergerije čak ni da stave u svoje indekse luteranske knjige na hrvatskom ili slovenskom jeziku, protiv kojih su se, inače, lokalne crkvene vlasti u Sloveniji i Hrvatskoj zdušno borile. Vergerije je s pravom ironizirao rimske inkvizitore u svezi s tim pitanjem i upozorio ih, da ne bi bilo pravedno ne uvrstiti i te knjige u daljnja izdanja Indeksa.

U vrijeme protureformacije Crkva je u katoličkim zemljama bila dovoljno sigurna i samouvjerenana, da se nije ni trebala obazirati na napade kakav je bio onaj Vergerijev, pa ipak se tu i tamo poneki osjetio ponukanim odgovoriti na njegove napade, ali tako da što manje otkrije što je to Vergerije zamjerio inkviziciji. Mnogo godina nakon Vergerijeve smrti učinio je to ratoborni i učeni isusovac F.A.Zaccaria. On je 1777. godine, dakle više od dva stoljeća nakon Vergerijeve smrti, komentirao pamflet što ga je ovaj napisao u povodu tiskanja popisa zabranjenih knjiga 1549. godine. Evo što je Zaccaria o tom pamfletu napisao: "Il discorso del Vergerio esamina il detto Catalogo, e vi scopre alcuni sbagli di fatto o nel nome degli Autori dannati, ovvero nel titolo dei libri proibiti. qua e la corrigendoli, ma non senza spargere dappertutto i suoi soliti errori, e le sue perverse opinioni; e in particolare condanna, che tra essi vengano collocati per eretici certi libri ne' quali di tutt'altro, che di dogmi e di materie di fede, si tratta" (Zaccaria, 1777, 143). Zaccaria je

³ Od brojnih radova u kojima je opisana ta tužna i ujedno i vesela epizoda u talijanskoj literarnoj povijesti dovoljno je citirati Biagi (1896, 282-325) i noviji rad Carter (1986, 893-898).

⁴ Sjajno se narugao tim očišćenim izdanjima *Decamerona* Traiano Boccalini u svom djelu "Pietra del paragone politico" (1614), a najbolji je komentar tom slučaju dao poznati pjesnik Ugo Foscolo (1981, 1848 i d.)

popratio oštrim riječima i Vergerijev napad na katalog zabranjenih knjiga koji je tiskan u Milanu 1554. godine po nalogu nadbiskupa Arcimbolda: "L'Indice di Milano fu ristampato dal Vergerio con note degne di lui, e con questo sceleratissimo titolo: *Catalogo dell'Arcimboldo* (Zaccaria, 1777, 144).

Ove Ocjene isusovca Zaccarie mogu se tumačiti kao svojevrsni dokaz, da Crkva nije ni zaboravila, ni preboljela otrovne strijelice koje je Vergerije razaslao prema Rimu u vrijeme najžešćih borbi između inkvizicije s jedne i luteranaca s druge strane.

PETER PAUL VERGERIUS, JR., AND ROMAN INQUISITION

Aleksandar STIPČEVIĆ

University in Zagreb, Faculty of Arts, Information Sciences Department,
HR-10000 Zagreb, Ivana Lučića 3

SUMMARY

The essay by P. P. Vergerius, Jr., in 1559 entitled "A gl'inquisitori che sono per L'Italia. Del catalogo di libri eretici, stampato a Roma nell'anno presente" is analysed and commented upon in the article. It especially focuses on two aspects of this essay. The first refers to Vergerius' complaint to the Roman inquisitors due to their big mistakes, inconsistencies and inaccuracies, which are presented in the Roman edition Index librorum prohibitorum from 1559. It is proved in the work that the inaccuracies in this Index are neither coincidental nor a result of the lack of knowledge of its authors, but a planned attempt to disinform the future book users and an intentional concealment of the necessary data to identify individual books. The complaint of P. P. Vergerius, which refers to the omission of translation of The Bible into Slav and other non-western European languages in the Index, is not a result of inquisitors' ignorance that the translations existed, which Vergerius wishes to prove, but a political action. Vergerius' complaints do exist, but the question is if his anger is sincere when he strongly attacks the inquisitors due to these "mistakes".

Key words: religion prosecution, Roman inquisition, 16th century, Peter Paul Vergerius, Jr.

IZVORI I BIBLIOGRAFIJA

- Biagi, G. (1896):** La rassettatura del Decamerone. U: Aneddoti letterari. 2. ed. Milano.
- Boccalini, T. (1614):** Pietra del paragone politico.
- Brown, H. F. (1907):** Studies in the History of Venice. Vol. II. London.
- Bučar, F. (1910):** Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije. Zagreb.
- Carter, T. (1986):** Another promoter of the 1582 "rassettatura" of the Decameron. The Modern Language Review, 81, 4.
- Del Col, A. (1980):** Il controllo della stampa a Venezia e i processi di Antonio Brucioli (1548-1559). Critica Storica, 17, 3.
- Foscolo, U (1981):** Discorso storico sul testo del Decamerone. U: Opere, T. II. Milano-Napoli, Ricciardi.
- Grendler, P. F. (1983):** L'Inquisizione romana e l'editoria a Venezia 1540-1605. Roma.
- Index des livres interdits (red. J. M. de Bujanda) (1984).** Centre d'Etudes de la Renaissance - Université de Sherbrooke.
- Serrai, A. (1990):** Gli Indici dei libri proibiti. Il Bibliotecario, 23-24.
- Vergerius, P. P. (1559):** A gl'Inquisitori che sono per l'Italia. Del catalogo di libri eretici stampato a Roma nell'anno presente. Roma.
- Zaccaria, F. A. (1777):** Storia polemica della proibizione de' libri. Roma.